

OB 110. OBLETNICI ROJSTVA BRANKE JURCA

VLADKA TUCOVIČ STURMAN

Tematika NOB v mladinski književnosti Branke Jurca

V prispevku je predstavljen tisti del mladinskega književnega opusa Branke Jurca, ki tematizira narodnoosvobodilni boj. Otroški literarni liki sodijo v dve skupini: v prvi so otroci, ki odraščajo v vojni in niso idealizirani, v drugi pa povojni otroci, ki narodnoosvobodilni boj poznajo zgolj iz pripovedovanja in ga doživljajo kot pravljico.

This paper presents the part of Branka Jurca's literary oeuvre for young people which thematises the national liberation struggle. The children's literary characters fall into two groups: the first group includes children who grow up during the war and are not idealised, and the second group includes post-war children who know the national liberation struggle only through narratives and experience it as a fairy tale.

Ključne besede: slovenska mladinska književnost, narodnoosvobodilni boj, 2. svetovna vojna, Ljubljana

Keywords: slovenian youth literature, National Liberation Struggle, World War II, Ljubljana

Uvod

Leta 1978, ko je bila Branka Jurca že uveljavljena mladinska literarna ustvarjalka, saj so za njo bili že izidi njenih najbolj znanih mladinskih del, kot so *Uhač in njegova družčina* (1963), *Vohljači in prepovedane skrivnosti* (1966) ter *Ko zorijo jagode* (1974) in *Špelin dnevnik* (1976),¹ je Branku Hofmanu (1978, str. 106) za knjigo *Pogovori s slovenskimi pisatelji* takole odgovorila na vprašanje o svojih povojnih pisateljskih začetkih za mlade bralce, ki so sovpadli z njenim materinstvom, čeprav je že pred

1 Za kar je med drugimi prejela dve Levstikovni nagradi (1960 in 1966).

vojno začela pisati za odrasle:² »Otroka³ sta rastla in nista nič vedela za vojne grozote, ki smo jih mi preživeli. Ne za fašiste ne za zapore ne za partizane ne za bombne napade.⁴ Si morete predstavljati: otroka sta živela kakor drugi svoj dan, svetel, sončen dan ob mami in očetu in babici in dedku in naenkrat sem se jaz temu svetlemu in neobremenjenemu otroštvu pisateljsko odprla. Tako sem napisala Bratca in sestrico /1956/. S to knjigo sem prvič stopila v svet otroškega čutenja.«

Njeno prvo knjižno objavljeno literarno delo za mlade bralce pa je vendarle prav zbirka treh realističnih zgodb o medvojnem dogajanju v okupirani Ljubljani, katerih glavne literarne osebe so otroci, *V pasti* (1955). Sledili sta dve znameniti, verjetno med bralci najbolj znani pripovedi o otrocih partizanih, *Gregec Kobilica* (1965) ter *Miško Poleno in njegov ognjeni krst* (1965). Pripovedi *Babičina pravljica* (1977) in *Javka v starem čevlju* (1977) govorita o delovanju ilegalcev v Ljubljani. Zbirka kratke proze *Moj oče partizan* (1978) poleg že objavljenih mladinskih pripovedi s temo NOB vsebuje še zgodbi *Godničev Runo in mali šnauzer Gogo* ter *Moj oče – partizan*. Med navedenimi izstopa njena zadnja tovrstna knjiga, zbirka spominskih pripovedi *Kdaj so bili partizani veseli* (1986), ki prinaša niz tragikomičnih peripetij iz vojnega časa in ga pisateljica uvede z vprašanjem, nagovorom otrok, ki jim obljubi drugačne partizanske zgodbe, kot so jih bili vajeni – ne o ofenzivah in ranjencih, temveč o drobnih veselih dogodkih iz krutega vojnega obdobja. Odmev narodnoosvobodilnega boja (NOB)⁵ pa zasledimo tudi v pisateljičinem najbolj znanem mladinskem romanu, *Ko zorijo jagode*, saj je oče glavne literarne osebe Jagode bil partizan, in v pripovedi *Špelin dnevnik* (1976), v kateri ljubljanska najstnica hrani svoj dnevnik v tistem votlem kuhinjskem valjarju, v katerem je med NOB tri desetletja prej njena sosedka skrivala pošto za Osvobodilno fronto.

2 To dejstvo, da namreč ni bila samo mladinska literarna ustvarjalka, čeprav je po tem daleč najbolj poznamo, temveč so bila njena prva literarna besedila namenjena odraslim, je bilo v preteklosti pogosto spregledano: »/N/ajbrž malokdo ve, da je Branka Jurca svojo literarno pot začela pred drugo svetovno vojno s pisanjem za odrasle. Kakor pravi sama, je bila pred drugo svetovno vojno in takoj po njej kilometre daleč od misli na to, da bi pisala za otroke in mladino.« (Čeh Steger, 2014, str. 275). »/P/isala je tudi avtorsko prozo za odrasle, med katero naj omenimo zbirko črtic *Stekleni grad* (1958), ki prinaša prečiščene utripe iz življenja predvojnega in povojnega človeka, obenem pa prikazuje tudi tegobe žensk v obliki subtilnih psiholoških zapisov.« (Borovnik, 2013, str. 64). Kot je poudarila urednica izdaje njene izbrane kratke proze za odrasle *Pot v svobodo*, ki je izšla ob pisateljičini stoletnici, Jožica Čeh Steger (2014, str. 312), se »Branka Jurca /.../ s kratko prozo, ki je vznikala iz socialne prizadetosti, iz odpora proti slehernemu ponižanju, še posebej iz odpora proti ponižanju ženske, vpisuje med pomembne ustvarjalke (socialno)realistične proze pri nas.« Sodila je v skupino pisateljic, poleg Mire Mihelič, Gitice Jakopin in še nekaterih, pogosto spregledanih, ki so »pomagale premikati mejnike v povojni družbeni zavesti« (Borovnik, 2013, str. 60) in so začele literarno ustvarjati tik pred drugo svetovno vojno, a je vojna njihovo ustvarjalno pot na silo prekinila.

3 Sin Matjaž Potrč, filozof, se je rodil leta 1948, hči Marjetica Potrč, arhitektka in likovna umetnica, pa leta 1953.

4 Odsev krutega vojnega časa je za odrasle bralce že kmalu po koncu vojne ujela v knjigi taboriščnih novel *Pod bičem* (1945), pripovedi o življenju redovnice in njeni preobrazbi v partizanko *Potem je zmagalo življenje* (1953) in noveli *Medvladje* v zbirki *Stekleni grad* (1958).

5 Narodnoosvobodilni boj (NOB) v Sloveniji je »boj slovenskega naroda proti okupatorjem za osvoboditev narodnega ozemlja v 2. svetovni vojni in za povojno socialno preobrazbo slovenske družbe.« (Ferenc, 1993, str. 327). »Narodnoosvobodilni boj je izraz, s katerim označujemo oborožen boj Osvobodilne fronte (OF) in partizanskih enot proti okupatorjem in kolaboracijskim enotam na območju Slovenije in Jugoslavije med drugo svetovno vojno (1941–1945).« (*Narodnoosvobodilni boj*, 2024). Za rabo termina NOB, ne pa druga svetovna vojna, sem se odločila, ker v obravnavanem delu opusa Branke Jurca ne gre za drugo svetovno vojno v širšem smislu, kot jo npr. tematizirata Tone Partljič (*Ali ste videli Kolomana Giderja?*; tema prisilnih slovenskih mobilizirancev v nemški vojski in prihod vojakov Rdeče armade v Prekmurje) in Dušan Šarotar (*Koncert za violino in orkester; tema holokavsta v Prekmurju*) v *Genijih: antologiji sodobne slovenske mladinske kratke proze I in II* (2006, 2007), pač pa izključno za partizanski boj in delovanje Osvobodilne fronte. Za informacije o temi druge svetovne vojne v antologijah *Geniji I in II* se zahvaljujem Dragici Haramiji (osebna korespondenca, 3. 10. 2024).

Delež literarnih del Branke Jurca s temo NOB v njenem mladinskem opusu torej ni zanemarljiv, zato je obravnava njenih tovrstnih del, v katerih je zaznati etično sporočilo, da je trpljenje otrok med vojno nesprejemljivo, spričo vojnega dogajanja v Ukrajini, na Bližnjem vzhodu in drugod po svetu, ki smo mu priča v zadnjih letih, še kako aktualno.

Čeprav se je Branka Jurca rodila leta 1914 v Koprivi na Krasu, tam, razen nekaj mesecev v prvem letu življenja, ni živela, pač pa je otroštvo in mladost do druge svetovne vojne preživela v Mariboru, kar je obširno popisala v avtobiografski pripovedi *Rodiš se samo enkrat* (1972).⁶ Bila je nosilka partizanske spomenice 1941, saj se je pred Nemci umaknila v Ljubljano, kjer se je kot begunka takoj aktivno vključila v delovanje Osvobodilne fronte (OF),⁷ zaradi česar so jo italijanski okupatorji internirali – najprej za pol leta v zloglasno taborišče Gonars, nemški pa za leto in pol v nič manj zloglasno žensko koncentracijsko taborišče Ravensbrück (Čeh Steger, 1914, str. 273). Kljub izkušnji dveh taborišč in dejstvu, da ni bila pri partizanih, v svoj mladinski literarni opus ni vključila taboriščne tematike, zato pa je snov črpala iz svoje izkušnje ilegalnega delovanja za Osvobodilno fronto; temo partizanstva pa je nenazadnje poznala iz partizanske izkušnje svojega brata, Cirila Jurce (Jurca, 1986, str. 44), in moža, pisatelja Ivana Potrča (*Slovenska književnost*, 1996, str. 363).⁸

Od otrok vojne do povojnih otrok

Branka Jurca je v svojem mladinskem romanu *Ko zorijo jagode* (1974) v misli glavne literarne osebe, osmošolke Jagode, ki sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja stanuje v ljubljanski stolpnici, položila te misli: »Trdno sem bila odločena, da se bom zgodovino naučila. Na pamet? Pa na pamet! Tako, kakor je želela in zahtevala naša zgodovinarica Ofenziva – naj ji bo! [...] Iz zvezka iztržem list in tja potem pišem še letnice in kraje, da si vso to godljo s partizanskimi ofenzivami lažje zapomnim. Da bi jih vrag! te partizanske ofenzive! Kdaj so bile? Kje so bile? Na glas, po tiho, po sistemu.« (Jurca, 1979, str. 21). Urbana sodobnost, v katero je vpeta razigrana najstnica, je komaj trideset let oddaljena od druge svetovne vojne⁹ in Jagodin oče je nekdanji partizan: »Jagoda, in kaj se učiš? 'Oče, zgooodovino!' In kje si zdaj pri zgodovini?' Pri partizanskih ofenzivah sem! 'Punca – doživel sem jih!' Vem vem vem, in pusti me! Naguliti se moram ofenzive! Razumi!'«

6 Več o tem gl. v članku *Literarni prostor v izbranih mladinskih delih Branke Jurca* (Tucovič Sturman, 2025, v tisku).

7 Osvobodilna fronta (OF) je bila slovenska politična organizacija, ki je poleg drugih konspirativnih dejavnosti imela zelo razvito kurirsko mrežo in »razne humanitarne organizacije, ki so med drugim skrbele za otroke partizanov in aktivistov Osvobodilne fronte ter zbirale sredstva in denar za pomoči potrebne« (Repe, 2015, str. 69).

8 Tudi Ivan Potrč je preživel koncentracijsko taborišče, in sicer Mauthausen, o čemer je tudi pisal (npr. v noveli *Kaj pa sončnice*, Kozár?), po vrnitvi od tam je pobegnil k partizanom, kjer je med drugim deloval na osvobojenem ozemlju v Beli krajini. Njegov sin se spominja, da je oče poudarjal, kako varnega se je pri partizanih počutil s puško ob sebi – čeprav se kot kulturnik ni neposredno bojeval – v primerjavi z nemočjo zaprtega taboriščnika (Matjaž Potrč, ustna komunikacija, 17. 10. 2024). V svojem referatu *Za podobo partizanskega kurirja* na 7. festivalu Kurirček pa je o puškah povedal, da so bile: »tisto prekleto nujno zlo, ki smo ga zato nosili tako z grenko voljo ko z gnevom in s tesnobo, ker smo se zavedali in ker smo bili zatrdno prepričani, da je moči nasilje streti le s silo. Vsi pa vemo, da nismo puške le za to, le zaradi nasilja nosili.« (Potrč, 1969, str. 4) 8

9 To je približno toliko, kolikor sedaj (2024) mineva od osamosvojitvene vojne za Slovenijo (1991).

(Jurca, 1979, str. 22). Iz navedenih odlomkov je razvidno, da Jagodina učiteljica zgodovine daje velik poudarek vojaškemu dogajanju na slovenskih oz. jugoslovanskih tleh med drugo svetovno vojno oz. da njegovo poznavanje zahteva od učencev – letem pa je to odveč in nerazumljivo, se jim zdi »godlja«, zato se »po liniji najmanjšega odpora« učijo na pamet, samo da bo učiteljica zadovoljna. Jagoda je, kot vsaka tipična najstnica, naveličana očetovega sklicevanja na njegovo udeležbo v NOB, čeprav do nje ni odklonilna, vendar šolski sistem od nje zahteva vse kaj drugega, kot je izhajanje iz osebnih izkušnje.

Iz izbranih dveh navedenih odlomkov je razvidno, kako je Branka Jurca kot nekdanja razredna učiteljica in avtorica mnogih povojnih člankov o dobrobiti otrok in njihovi pravici do otroštva ter dolgoletna urednica *Cicibana* (Čeh Steger, 2014, str. 273) zaslutila in razumela, da je odnos povojnih generacij do NOB drugačen, čeprav ne nujno zanikovalen. Medtem ko je Jagoda v romanu *Ko zorijo jagode* verjetno po malem naveličana očetovega ponavljanja dejstva, da je bil udeleženec NOB, je mlajša Špela v *Špelinem dnevniku* (1976) še željna tovrstnih pripovedi: »Teta Majaronka, povejte še enkrat, kako je romala med vojno pošta Osvobodilne fronte!« (Jurca, 1976, str. 22). Enako je tudi v *Babičini pravljici*, ki je namenjena otrokom: »'Babica – pravljico!' Babica si je s čela odstrla prepotene lase in se zazrla v vnuka. 'Katero?' 'No, tisto ... kako si se rešila iz zapore!' 'Saj to ni pravljica – to je bilo čisto zares!' 'Babica, pa povej resnično pravljico! No, babica, začni ... dedek je bil v ječi ...'« (Jurca, 1977, neoštevilčeno). Branka Jurca se je tudi kot pisateljica zavedala, da mlade bolj kot politična zgodovina zanima realno življenje. Ne ofenzive, temveč kako so partizani dejansko živeli in bili – četudi jim je bilo v boju težko – včasih nemara tudi veseli.¹⁰ Da je pisateljica razumela stvarnost odraščajočega dekleta v mirnem obdobju, priča tudi dejstvo, da teta Majaronka Špeli v *Špelinem dnevniku* podari votli valjar, ki ji je med vojno služil za skrivanje pošte za Osvobodilno fronto, in to s posebnim namenom, ki ga med NOB seveda ni imel: »V njem boš lahko skrivala tudi pisma. Ne bo dolgo, ko ti bodo začeli fantje pisariti zaljubljena pisma ...« (Jurca, 1976, str. 22)

V pasti (1955)

V knjigi *V pasti* so objavljene tri realistične pripovedi (*Zaseda*, *Kanglica* in *V pasti*) z enotnim literarnim prostorom, okupirano Ljubljano. V *Zasedi* gre za temo zasede, ki jo italijanski okupator postavi v javki Osvobodilne fronte – stanovanju dečka Andreja in njegove matere, da bi prestregel kurirko. Pisateljica je pripoved očitno osnovala na lastni izkušnji, saj je tudi sama padla v tako zasedo, ko je delovala kot ilegalna kurirka, in bila potem poslana v taborišče Gonars, čeprav pošte, ki jo je prenašala v skrivnem predalu ženske torbice, oblasti niso našle (Jurca, 1977b).

10 V tem smislu je bila Branka Jurca pred svojim časom, saj je med vrsticami opozarjala, da zgodovine ne predstavlja zgolj vojaška in politična zgodovina, temveč oddaljenim generacijam veliko zanimivejša t. i. »zgodovina vsakdanjega življenja«, pogosto posredovana celo prek t. i. ustne zgodovine ('oral history'), ki temelji na lastnem doživetju. Na tak način sta mladinsko književnost s temo NOB ustvarjala Karel Grabeljšek (npr. njegovo delo *Moja partizanska oprema*, 1974) in Tone Seliškar (*Mule*, 1948; *Vesele in žalostne o mulah*, 1962). Prav tako je Branka Jurca predajanje informacij razumela kot pripovedovanje, torej ustno posredovanje, ki ga je kot okvir uporabila v *Špelinem dnevniku*, *Babičini pravljici*, *Gregcu Kobilici* in pripovedi *Moj oče partizan*.

V *Kanglici* naletimo na motive kanglic za mleko z dvojnim dnom, ki so bile namenjene prenašanju pošte Osvobodilne fronte, cestnih blokad na Tromostovju, ki so jih postavile italijanske oblasti, in pogumne deklice, ker je motiv pogumne deklice, ki uspešno prenese pošto in tako premaga svoje dotedanje pomanjkanje poguma. V naslovni pripovedi *V pasti* pa gre za motiv otroka tiskarke ilegalke, ki ga zaprejo in zaslišujejo, da bi izvedeli, kje se skriva njegova mati, aktivistka Osvobodilne fronte. Vse tri pripovedi imajo srečen konec, povezuje pa jih ideja, da je tudi prispevek otrok med NOB lahko bil koristen: deček Andrej skrivaj zažge radijska poročila, ki bi lahko njegovi mami prinesla težave, deklica Breda uspešno prenese skrito pošto čez cestne barikade in tako reši svojega strica, deček Jurček med zasliševanjem ne omeni tete Marte, ki je bila zveza njegove mame ilegalke in bi jo z omembo lahko izdal – na koncu se z mamo uspešno prebijeta k partizanom.

V pripovedih spoznamo, kakšno je bilo konspirativno obnašanje (Jurčkova mama je bila enkrat oblečena kot dama v svileni obleki in s klobukom, drugič pa kot kmetica v spodrecanem krilu, pokrita z ruto; posamezniki, ki se srečajo, ne pokažejo, da se poznajo; pošta se skriva na mestih, kjer bi jo najmanj pričakovali, npr. v dvojnem dnu kanglice za mleko), pa tudi, da otroci niso nikakršni heroji, saj so prestrašeni, žalostni, osamljeni in obupani, kot je Jurček, ki odrašča brez mame, ki skrivaj tiska *Slovenskega poročevalca*, kar poskuša perfidno izrabiti fašistični zasliševalec: »'Prav tega, kje dela, ne vemo. Lahko ga tiska, ne iščemo jo zato. Iščemo jo, ker vemo, da ni v vsej Ljubljani boljšega tiskarja od nje. Vzeli bi jo v službo, nič več se ne bi skrivala in vidva bi bila zmeraj skupaj ...'« (Jurca, 1980, str. 75).

Gregec Kobilica (1965)

Realistična pripoved s fantastičnimi elementi, *Gregec Kobilica*, med pripovedmi Branke Jurca s temo NOB izstopa zaradi fantastike, ki za njeno izrazito realistično pripovedovanje v delih s temo NOB ni značilna, pa zato v to pripoved vnese visoko mero poetičnosti. V besedilu gre namreč za motiv osamljenega sodobnega otroka zaposlenih staršev, ki je sam doma, zato si naslika otroka partizana, le-ta oživi in mu pove svojo življenjsko zgodbo. Kljub težki temi je pisateljica v besedilo vpletla humorne elemente, ki se pokažejo v iskrim dialogu dveh otrok, Nejca, ki odrašča po vojni, in Gregca, ki je doživel vojno in v njej izgubil življenje:

»Dober dan! Vesel sem, da si me oživil. Prosim samo, če mi podaljšaš levo nogo. Veš, res nisem šepal ...« Nejc se začudi. Leva noga je krajša ... Zravna obe nogi. »Je zdaj prav?« »Prav lepa ti hvala – prav. Ampak, kdo si ti?« »Jaz?« vpraša Nejc začudeno. »Nejc sem. Pa ti?« »Doma so me klicali za Gregca, pri partizanih pa so me klicali Kobilica – saj veš – zaradi dolgih nog ...« »In od kod si prišel?« »Sovražna krogla me je zadela naravnost v srce. Zakopali so me na rob gozda pod hrast. Nihče ne ve za moj grob. Zato sem vesel, da si me oživil ...« »Gregec, tu je ogledalo. Poglej se in povej, če ti še kaj manjka. Veš, še te lahko popravim ...« Partizan Kobilica se pogleda v ogledalu, si seže z desnico v lase in reče: »Fant, na partizansko kapo si čisto pozabil!« Nejc mu jo nariše – poznal je očetovo partizansko kapo. Kobilica pa si jo pomakne nazaj na teme in vzklikne: »Imenitno kapo si mi naredil – vedno sem imel prevelike kape ...« (Jurca, 1973, str. 7)

Inovativen element pripovedi je dialog med mrtvim oz. oživiljenim partizanom, Gregcem, in njegovim kreatorjem, Nejcem, kar predstavlja večji del besedila. Celotno besedilo, še zlasti pa konec, preveva etično sporočilo, da ne smemo pozabiti žrtev vojne, da jih s svojim spominjanjem na nek način oživljamo. Prav tako je na koncu pripovedi mogoče razbrati, da odsotni starši ob prihodu domov vseeno znajo prisluhniti užaloščenemu otroku.¹¹

Gregec Kobilica je končal. Nejc je rekel: 'Dobro, da sem te spoznal.' 'Tudi jaz sem vesel, da si me oživil. Večkrat bi nas morali oživiti, nas, ki ležimo s prestreljenimi srci po hribih in dolinah ...' V vratih je zaškripal ključ – vračala se je mama – iz službe. Nejc je vstal izza mize, ponevedoma zamahnil z roko, razlil vodo iz skodelice in voda se je razlila po Gregcu Kobilici. Oče ga je pogladil po svetlih laseh in objokanih licih. 'Kje je zdaj Gregec Kobilica?' je spraševal. Oče je pomislil in rekel: 'Najbrž je šel spet leč pod košati hrast na robu gozda.' 'Oče, pojdi, poiščiva tisti hrast!' In sta šla. Našla sta košati hrast na robu gozda in gomilo. Spogledala sta se in hkrati pomislila, kaj če tu počiva Gregec Kobilica, partizan s prestreljenim srcem. (Jurca, 1973, str. 18)

Da besedilo *Gregec Kobilica* med pisateljičinimi deli s temo NOB izstopa, je ugotavljala že sočasna kritika; tako je Gitica Jakopin (Svetina, 1972, str. 99) poudarila, da je največja odlika te knjige »globoko humano jedro«, saj lik Gregca Kobilice bralca navduši s svojo »nenavadno vedro, prepričljivo osebnostjo«, ki »premaga celo smrtnost«, Marinka Svetina (1972, str. 97–106) pa je v članku Trije osrednji motivi v mladinskih delih Kristine Brenkove, Branke Jurca in Ele Peroci v prvi številki prvega letnika revije *Otrok in knjiga* zapisala, da je to pisateljičino delo, v katerem ni uporabila konvencionalnega vojaškega izrazoslovja, »njena najlepša pripoved o narodnoosvobodilni vojni«, ki se je »povzpelo nad tradicionalno pripoved z vojno tematiko za otroke«. »Nejčeva osamljenost in njegovo oživljanje risbe je podano s tako pisateljsko močjo, da nas prepriča. Zgodba je psihološko dobro motivirana. S pomočjo fantazije – s to pravljično potezo – zaživi tudi Gregec in nas s svojo zgodbo prepriča. Njegova smrt nas ne pretrese; avtorica smrti ni mistificirala.« (Svetina, 1972, str. 99)

Miško Poleno in njegov ognjeni krst (1965)

Pretresljivo besedilo s srečnim koncem *Miško Poleno in njegov ognjeni krst*¹² – fant Miško bi na svoji prvi kurirski poti sredi zasneženega gozda skoraj zmrznil, najdejo ga na kupu polen, zato dobi partizansko ime Poleno – tematizira nečloveške napore gverilkega boja. Še zlasti poetično je opisano, kako se dečku zaradi fizične izčrpanosti, ko omahne v sneg, začne blesti: »Glej, od nekod je prišla mati. Sklanja se nad njim, boža ga in poljublja. Ko vidi, da ga zebe, steče po pernico. Toda on ne mara pernice, saj je partizan. Materi je to všeč. Ponosna je nanj. Ponuja mu skodelico toplega, dišečega, belega mleka, toda to ni mleko, to je sneg. Na tisoče snežink, ki zasipajo Miška, kurirsko torbo, jaso sredi smrek, gozd, vso dolino.« (Jurca, 1984)

11 Ne zgodi se torej tako kot v slikanici Žige X Gombača in Igorja Šinkovca *Očka, me slišiš* (Miš, 2024), ko se mora očka po prihodu iz službe najprej stuširati, pojesti kosilo, prebrati časopis, zadremati in se potem posvetiti digitalnim vsebinam, pri čemer sprva sploh ne opazi, da bi mu sinček neizmerno rad povedal o treh pomembnih stvareh, ki so se mu zgodile v vrtcu.

12 V ponatisih se pojavlja skrajšana oblika naslova: *Miško Poleno*.

Babičina pravljica (1977)

V pripovedi *Babičina pravljica* gre za motiv aktivistke Osvobodilne fronte, ki jo skupaj z novorojenko rešijo iz zastražene porodnišnične sobe. Besedilo uokvirja prošnja dečka Silviča, naj mu babica znova pripoveduje o tem, kaj se ji je zgodilo v resnici. Kot v pripovedi *Gregec Kobilica* gre tudi tu za dialog med dvema literarnima osebama: babica pripoveduje, vnuk pa jo spodbuja s podvprašanji, iz katerih je razvidno, da deček vsebino že pozna, kljub temu pa uživa v ponovitvi pripovedi; včasih jo tudi popravi ali dopolni. Kot v *Gregcu Kobilici* tudi tu srečamo motiv odsotnih staršev, ki pa se po prihodu domov enako kot v *Gregcu Kobilici* aktivno vključijo v dogajanje:

Mama in oče sta prihajala domov. 'Midva s Silvičem sva tu,' je rekla babica, 'pletla in razpletala sva resnično pravljico.' 'Katero pravljico že?' je vprašala mama ko mimogrede. 'No, kako smo te rešili iz zapora ...' je rekla babica. 'To je pa zdaj že res pravljica ...' Mama je pogladila z roko Silviča po laseh. 'In jaz sem bila takrat najmlajša ilegalka!' je rekla mama. Zdaj je Silvič objel mamo – nič več niso rekli – zavel je veter in bilo je tako tiho, da so zaslišali listje na jablani, ki je zašelestelo. (Jurca, 1977a)

Javka v starem čevlju (1977)

Besedilo knjige *Javka v starem čevlju* je pisateljčina avtobiografska pripoved, namenjena mladim bralcem, o njenem ilegalnem delovanju v okupirani Ljubljani, ko je bila aktivistka Osvobodilne fronte, našteta so zgodovinska dejstva, ki jih dopolnjujejo osebne izkušnje, npr. o srečevanju z resnično osebo, narodno herojino Lidijo Šentjuro (1911–2000). Izšla je v zbirki Pelikan založbe Mladinska knjiga, ki je bila namenjena poljudnoznanstvenim oz. poučnim vsebinam,¹³ zato so besedilu dodane ne samo ilustracije, pač pa tudi fotografije iz arhiva Muzeja NOB v Ljubljani. Marsikaj, kar je v tej knjigi navedeno kot realno dejstvo, je pisateljica uporabila kot motiv v svojih drugih delih s temo NOB, npr. motiv votlega kuhinjskega valjarja za skrivanje pošte (*Špelin dnevnik*), motiv italijanske zasede v stanovanju (pripoved *Zaseda* v knjigi *V pasti*), motiv policijske ure (pripoved *V pasti* v knjigi *V pasti*), motiv čevljarja, pri katerem deluje javka (pripoved *Kanglica* v knjigi *V pasti*). V jezikovnem slogu je opazno pisateljčino nagovarjanje bralcev (*»Marsikaj bi vam rada povedala o zanimivih, skrivnostnih in nevarnih kurirskih poteh v Ljubljani«, »Gotovo bi me radi vprašali, na kakšnem papirju so bila napisana ta pisemca.«, »Lahko si mislim, da bi me radi vprašali, kje smo se kurirke srečevale.«* (Jurca, 1977b)), kar je nadaljevanje oblike dialoga, ki jo je pisateljica uvedla že v *Gregcu Kobilici* in *Babičini pravljici*.¹⁴

13 V isti zbirki je npr. leta 1986 izšlo delo Slavka Pregla *Zgodba o knjigi*, leta 1978 pa Poklici Smiljana Rozmana. Istega leta kot knjiga Branke Jurca je v tej zbirki med drugimi izšla še npr. knjiga fizika Jožeta Pahorja *Dogodivščine v atomskem inštitutu*.

14 Branka Jurca je bila navajena dialoga z mladimi bralci v živo, saj *»skoraj ni šole v Sloveniji in zamejstvu, ki je ne bi obiskala ob podeljevanju bralnih značk in ob drugih priložnostih«* (Matè, 1994, str. 209).

Moj oče partizan (1978)

Iz zbirke kratke proze *Moj oče partizan* obravnavamo zgolj dve besedili, *Godničev Runo in mali šnaucer Gogo* ter naslovno pripoved *Moj oče partizan*, saj so ostala besedila bila objavljena že prej (*Miško Poleno in njegov ognjeni krst*, *Gregec Kobilica*, *Babičina resnična pravljica*). Inovacija pripovedi *Godničev Runo in mali šnaucer Gogo* je v vpeljavi motiva živali – žrtve okupatorjevega nasilja. V noči, ko pridejo nemški okupatorji po družino Godničevih v Mariboru, da bi jih izselili, namreč ustrelijo tudi njihovega psa, volčjaka Runa. Pripoved o tem je položena v usta Godničevega očeta, ki je bil takrat še deček, Runo pa njegov ljubljeneček. K pripovedovanju ga spodbuja njegova hči Nana, ki je pravkar dobila psa po imenu Gogo: »'Oče,' je rekla Nana po trenutku tišine, 'povej, vse povej o Runu!' [...] Nana je čutila, kako ne more z besedo na dan. Postala je že nestrpna. 'No, oče, povej! Vojna je bila. Prišli so Nemci in kar čez noč preimenovali ulice in trgovine in pekarna ni bila več pekarna, temveč ...' 'Bäckerei in mesnica Fleischhäckerei ... Vedeli smo, da nas bodo selili – jutri bomo že begunci. Da pa se bomo po vojni vrnili, nismo niti trenutek podvomili.'« (Jurca, 1978, str. 8)

Tudi dogajanje pripovedi *Moj oče partizan* je zapisano v obliki dialoga: z očetom slikarjem, nekdanjim partizanom, se pogovarja njegov sin Tinč, oče pa ne samo pripoveduje, temveč tudi riše, kako se je zdravil v partizanski bolnišnici pri treh skalah v Kočevskem rogu: »'Oče, nariši! Tolikokrat si mi že povedal, tolikokrat obljubil ...' 'No, dobro! Narisal bom! Ampak to bo risb za celo slikanico. Ti mi boš nosil papir. Velja?' 'Kako, da ne bi veljalo! Tinč bi šel na kraj sveta, samo da bi oče enkrat narisal, kako je bil ranjen.'« (Jurca, 1978, str. 60)

Kdaj so bili partizani veseli (1986)

V knjigi *Kdaj so bili partizani veseli* je poobjavljena celotna knjiga *Moj oče partizan*, novih pa je 14 spominskih zgodb, uokvirjenih s končno avtobiografsko zgodbo o vrnitvi v porušeni Maribor (*Samo, da smo živi*) in začetnim povabilom otrokom k druženju pod jablano (*Zmenek pod jablano*), kjer znova naletimo na pisateljčin že prepoznavni dialoški slog:

Najprej smo se naigrali, potem pa so si otroci zaželeli, da bi jim povedala pravljico in zgodbo. In pripovedovala sem jim. Otroci so poslušali z odprtimi usti in ušesi, lica so rdela in oči so se svetile – na koncu pa so rekli: 'Povej še eno partizansko!' Pomislila sem. Preblisnila me je vznemirljiva misel. 'Bi radi zvedeli, kdaj so bili partizani veseli?' sem vprašala. Otroci so prišpili ušesa. Kdaj so bili partizani veseli? Ne, teh pripovedi še niso slišali. O tem niso še nič prebrali. O bitkah, o hajkah, o ranjencih – to že ... 'To bo zanimivo,' so rekli. 'Dobro – zmenjeno,' sem rekla. 'Vsak dan bomo imeli zmenek pod to jablano. Med nas bom povabila prijatelje partizane. Povedali vam bodo, kdaj so bili v tistih najtežjih časih veseli.' (Jurca, 1986, str. 7)

Prvoosebni pripovedovalci so nekdanji partizani in partizanke oz. aktivistke Osvobodilne fronte, ki so predstavljeni s partizanskimi imeni (npr. Peca, Krt, Ris, Lastovka ipd.) in ki se spominjajo dogodkov iz NOB, ki so jih razveselili. Zgodba *Pri treh miškah* pripoveduje o veselju partizanov, kadar so obiskali domačijo,

kjer so bile tri deklice, ki so ob prvem obisku kot tri miške kukale izpod oddeje, v zgodbi *Pod hmeljevkami* izvemo, kako se je partizanka Peca v Savinjski dolini razveselila javke pod kupom hmeljevk – hmeljarskih kolov, kjer je lahko prenočila in se okrepčala. Besedilo *Šola pri strini Marini* tematizira partizanske učiteljice – v tej vlogi so bila med vojno preprosta dekleta z opravljenim pedagoškim tečajem (Repe, 2015, str. 117), kot je bila trgovka Mariča, ki je vaške otroke učila kar v sobi neke druge vaščanke, strine Marine. Zgodba *Tukaj London, tukaj Moskva* predstavi različne načine konspirativnega dela za Osvobodilno fronto: ilegalcu Andražu je namreč zanesljiv zidar v steno stanovanja zazidal radijski sprejemnik, ki ga je skrivaj poslušal: »Poročila sem zapisoval po rusko in po angleško, potem sem jih prevedel v slovenščino, žena jih je pretipkala, kurirka pa odnesla. Ne morem povedati, kako sem bil vesel, ko sem v Slovenskem poročevalcu prebiral ta poročila.« (Jurca, 1986, str. 18). V zgodbi *Ščepci soli* je opisano medvojno pomanjkanje soli, zgodbi *Kopnina* in *Prvi teloh* pa tematizirata znamenje pomladi (in konca vojne):

Bilo je že proti koncu februarja. Napovedoval se je marec, napovedovala se je pomlad. Končno bo le zmagala! Sonce je imelo že svojo moč. Sneg se je začel taliti, kar jemalo ga je. Neko dopoldne, ko sem bil na straži, sem zagledal pred sabo na gozdni zaplati pod zelenim vejevjem smrek bel telohov cvet. Razveselil sem se ga in ga utrgal. Zastrmel sem se vanj in se ga neznansko razveselil. Tako vesel sem bil, da sem moral veselje podeliti še s kom. Ko me je na straži zamenjal drug partizan, sem se spustil po snegu in po strmem hribu v partizanski bunker, ki je bil med skalami. Partizani so zagledali v moji roki bel telohov cvet in že se je vse živo zbralo okoli mene. Razveselili so se ga bolj kot ne vem česa, saj je oznanjal pomlad. Bila je to res zadnja pomlad v vojskinem času. Te naše partizanske sreče ne bom nikoli pozabil. (Jurca, 1986, str. 25)

Besedili *Koder las* in *Blaž v bisagi* govorita o konspirativnem prenašanju pošte (v laseh) in celó triletnega otroka ilegalčka, ki ga je bilo treba čez reko Savo preseliti od ene babice k drugi. V treh zgodbah so pripovedovalci nekdanji otroci, ki so doživeli in preživeli vojno: v *Medvedku* deklica z mamo odide v partizane, na poti pa izgubi igračo, ki jo partizani najdejo in ji jo vrnejo; v besedilu *Šeka me je potolažila* izvemo za pretresljivo pripoved deklice, ki je ostala brez staršev in je pri domači kravi našla tolažbo; v pripovedi *Kdo je skril Rinčico* pa nekdanja otroška kurirka pripoveduje, kako se je med vračanjem s kurirske poti pred sovražnikovimi vojaki, ki so streljali nanjo, skrila v visoki travi. V *Hlebcu kruha* beremo o partizanskem zdravniku, ki je pomagal tudi civilnim prebivalcem – starejši ženski je oskrbel rano na nogi in za to prejel sveže pečeni hlebec kruha; v *Partizanskem šalu* pa o spominu na padlega partizana – njegov soborec je ohranil njegov šal, otrokom ga je tudi prinesel pokazat.

Zaključek

Iz obširnega mladinskega opusa Branke Jurca je za obravnavo v tem članku izbranih sedem njenih knjižnih izdaj, ki tematizirajo NOB: *V pasti* (1955), *Gregec Kobilica* (1965), *Miško Poleno in njegov ognjeni krst* (1965), *Babičina pravljica* (1977), *Javka v starem čevlju* (1977), *Moj oče partizan* (1978) in *Kdaj so bili partizani veseli* (1986).

Otroke, ki se pojavljajo v izbranih mladinskih literarnih delih Brenke Jurca s temo NOB, je mogoče razdeliti v dve skupini. V prvi so otroci, udeleženi v NOB, ki so partizani in kurirji (*Gregec Kobilica*, *Miško Poleno in njegov ognjeni krst*) oz. živijo v okupirani Ljubljani in so otroci ilegalcev (*V pasti*). Soočeni so z vojnim dogajanjem – nasilno je poseglo v njihovo otroštvo, ki ga vojnim razmeram navkljub skušajo izživeti na svoj, otroški način, čeprav trpijo; ločeni so od svojih staršev, kar jih teži, še zlasti pogrešajo mater, tako oba otroka partizana, Gregec Kobilica in Miško Poleno, kot sin ilegalke, Jurček. Izpostavljeni so policijskemu preiskovanju, zasliševanju in nasilju (Jurčka ločijo od dedka in ga odpeljejo v preiskovalni zapor, kjer je v celici sam, na cestni blokadi Bredi in Marjanu vojak iz kanglice izlije mleko, Marjana in Bredo zalotijo pri trosenju propagandnih trakcev, vendar uspešno zbežita). Podoba otrok, ki odraščajo v vojni, ni idealizirana: so nagajivi in neubogljivi, seveda prestrašeni, prizadeti in žalostni, pa tudi iznajdljivi, odgovorni in prezgodaj odrasli, saj se morajo vesti preudarno in zrelo.¹⁵ Medtem ko Gregca Kobilico doleti smrt, so konci vseh treh zgodb v delu *V pasti* in v *Mišku Polenu* srečni, saj deček Andrej zažge radijska poročila, ki bi lahko kompromitirala njegovo mamo, deklica Anka uspešno prenese pošto za Osvobodilno fronto, pri tem pa premaga svoj strah, dečka Jurčka izpustijo iz italijanskih zaporov in se pridruži mami na poti k partizanom, kurirju Mišku pa ne zmrznejo noge, čeprav zaspi v snegu. Izrazito opazno je, da je pomoč partizanom in Osvobodilni fronti za navedene otroške like samoumevna, kar je spričo njihove mladosti presenetljivo, vendar v funkciji oblikovanja pozitivne naravnosti do NOB; pri tem ne gre za ideološko prikazovanje herojskih otroških potez, temveč za otroke, ki skušajo preživeti v nasilnem času in prostoru tudi tako, da se skušajo vesti kot odrasli.¹⁶

V drugo skupino otroških likov sodijo povojni otroci, ki poslušajo pripovedovanje o NOB: to je vnuk Silvič v *Babičini pravljici*, sin Tinč v pripovedi *Moj oče – partizan*, deček Nejc, ki je sam doma v pripovedi *Gregec Kobilica*, pripovedovalniki prijatelji, otroci Anča Pomaranča, Bratec in Sestrica, Marjanka Vseznačka, Katka, Špela, Miško Frizer, Matej in Jure¹⁷ v delu *Kdaj so bili partizani veseli*. Ti otroci so drugačni od tistih v prvi skupini, vojno poznajo zgolj iz pripovedovanja, doživljajo jo kot pravljico (npr. Silvič v *Babičini pravljici*), vsi po vrsti uživajo v pripovedovanju o njej. Kljub temu imajo svoje stiske, ki so pač drugačne od stiske otrok z izkušnjo vojne, tako je npr. Nejc iz pripovedi Gregca

15 Franček Bohanec (1989, str. 8) je že za Seliškarjeve *Mule*, ki so začele nastajati že med vojno, prvič objavljene pa so bile 1948, zapisal, da si je v njih pisatelj »prizadeval, da demitizira partizanskega junaka. S tem se je ognil črno-beli risbi.«

16 V zvezi s knjigo *V pasti* je Marinka Svetina (1972, str. 100) pohvalno zapisala: »Poskušala pa je Branka Jurca podati etične norme našega boja in mislim, da je v tem uspela. Prijateljstvo in pomoč v stiski ter nesebičnost – te velike ideale iz naše preteklosti je znala z umetniško močjo posredovati današnjemu bralcu. [...] Obenem pa je to lahko tudi spomenik vsem tistim mladim ljudem, ki so otroštvo in brezskrbnost izgubili v vojni.« Po drugi strani je bile nepristransko kritična: »Vendar pa ne moremo reči, da se knjiga dviga nad svoj čas, ostaja dokument časa in topel zapis o ilegalcih v okupirani Ljubljani.«

17 To so hkrati tudi literarne osebe nekaterih drugih mladinskih literarnih del Branke Jurca, npr. Anča Pomaranča iz knjige *Anča Pomaranča* (1983), Katka iz slikanic *Katka, stoj!* (1972) in *Čuj in Katka* (1974) itd. Pisateljica si je torej tu privoščila avtomedbesedilnost oz. samocitiranje in avtotekstualnost, kot skuša Alenka Koron (2006, str. 149) med drugim sloveniti ponavljalno pisanje ali rewriting, ki je sicer postopek pisanja, »ko avtor v več svojih delih variira ubeseditve iste teme, motive, literarne like, kronotop; s ponavljanjem, premenami in novimi osmislitvami izrazov oz. podob iz svojih prejšnjih del krepi medbesedilne vezi novega dela s kontekstom svojega opusa, t. i. avtorska medbesedilnost, utrjuje koherentnost, prepoznavnost« (Literatura, 2009, str. 366).

Kobilica osamljen otrok, ki je sam doma, saj so starši zaposleni, in si želi družbe, zato si naslika otroka partizana.

Svojevrstno kombinacijo ene in druge skupine otrok predstavlja prav besedilo *Gregec Kobilica*, v katerem se srečata povojni otrok, deček Nejc, ki si z vodenimi barvicami naslika otroka partizana, Gregca Kobilico, in se z njim pogovarja, Gregec mu pove svojo življenjsko zgodbo. To delo Branke Jurca s temo NOB tudi izstopa s svojim etičnim sporočilom, namreč: žrtev ne smemo pozabiti, s tem, ko se jih spominjamo in govorimo o njih, jih na svojevrsten način oživljamo.¹⁸

Obravnavana mladinska dela Branke Jurca niso nastala med vojno; torej niti tista, ki so izšla do leta 1971, ne sodijo v korpus, zajet v obsežni monografiji Viktorja Smoleja *Slovstvo v letih vojne 1941–1945* (7. knjiga Matičine Zgodovine slovenskega slovstva, 1971), prav tako ne v temeljno monografijo Franceta Bernika in Marjana Dolgana *Slovenska vojna proza (1941–1980)*, saj avtorja v njej ne obravnavata mladinske književnosti, zato je Branka Jurca v tej knjigi omenjena zgolj v zvezi s svojimi taboriščnimi novelami za odrasle *Pod bičem* (1945) (Bernik in Dolgan, 1988, str. 212). Prav tako besedila Branke Jurca niso zajeta v referenčnem delu Miklavža Komelja *Kako misliti partizansko umetnost* (2009). Tematiki NOB v mladinski književnosti so do leta 1990 bili posvečeni t. i. plenumi oz. strokovna posvetovanja v okviru mariborskega festivala Kurirček, na katerih so razpravljali tako literarni ustvarjalci kot literarni zgodovinarji oz. univerzitetni profesorji, med njimi npr. profesor beograjske Filološke fakultete, poznavalec mladinske književnosti, Slobodan Ž. Marković (1928–2015);¹⁹ njihovi prispevki so izhajali v festivalskih zbornikih (npr. Tematika iz revolucije v sodobni mladinski književnosti, 1969; Liki mladih v književnosti o NOB, 1972)²⁰ oz. bili ponatisnjeni v reviji *Otrok in knjiga* (npr. leta 1989: *Zgodovinski ter socialni vidiki in tematika NOB v književnosti za mlade*). Kot ugotavlja Barbara Zorman (2010), je v petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih letih preteklega stoletja slovenska oziroma »jugoslovanska nacionalna identiteta /.../ temeljila na ustanovitvenem mitu, katerega kodi so se ustvarjali iz 'materiala' narodnoosvobodilnega boja; znamenitih bitk, osebnosti, bojnih strategij ter vrednot, ki so oziroma naj bi vodile partizansko bojevanje. Ustvarjanje mita je bilo prednostna naloga vseh umetniških praks.« (Zorman, 2010, str. 317). Avtorica kot najpomembnejši kod partizanskega

18 Franček Bohanec (1989, str. 15) je v zvezi z vojno tematiko v mladinski književnosti zapisal: »Vojna je protičloveška dejavnost. Pisatelj, ki je vest človeštva, je ne more opravičevati; niti zavojevalne in niti osvobodilne. Vendar – vojne so. Ali jih mora ali pa sme pisatelj pred otroki spregledati? Nekoč se je postavljalo enako vprašanje: ali sme otrok videti družbene krivice ali ne. In kakor smo videli, je v slovenskem kulturnem prostoru zmagala pravica otrok, da vidijo sebe v križiščih socialnih nasprotij (od Tavčarjevega Tržačana prek Milčinskega do Bevka). Tako je tudi z vojno, da ne sme ostati za otroka tabu. Največje žrtve vojn so otroci. Zakrivanje vojn pred otroki je torej krnjenje njihovih pravic, da si sredi realnega sveta postavljajo pogoje za lastno, v prihodnje samostojno eksistenco.«

19 Leta 1989 je npr. razpravljal o terminološkem vprašanju: »književnost NOB« ali »književnost s tematiko NOB« (Marković, 1989, str. 71–74).

20 Njihovi nastopi so bili izrazito protivojno naravnani, tako je, denimo, Ivan Potrč (1969, str. 5) povedal: »Tovarišice in tovariši, v samem človekovem dogajanju, tako v današnjem kot včerajšnjem, vse tja do pračloveka, v vsem tem človekovem dogajanju je vselej tudi toliko tragičnega: človek je ubijal, ubil je tudi človeka, da bi kot človek eksistirал. In to človek še vedno počenja; žive priče smo pokolu v Vietnamu – ne gre za en pokol ali za več pokolov, gre za en sam pokol, gre za pokol, ki mu prisostvujemo zdaj že leto in še kaj let. In tudi mi smo nosili puške – in morali smo jih nositi, če smo hoteli jutri živeti, kakor smo zatrdno upali, da bomo jutri živeli. Te puške nosijo tudi Vietnamci; bijejo se bitke, bije se boj, ki prekaša klišejso fantazijo pisateljev in režiserjev westerniad.« V razpravi se je na vietnamsko vojno skliceval še Jože Šmit.

žanra izpostavi ustvarjanje iluzije dokumentarnosti. O umetniški reprezentaciji narodno-osvobodilne borbe piše tudi Peter Stanković (2005).

Po letu 1990 pa je zanimanje za tematiko NOB usahnilo tako v literarnem ustvarjanju za mlade in odrasle²¹ kot tudi v strokovni literaturi (izjemo predstavlja zbirka *Slovensko pesništvo upora 1–4, 1987–1997*, in sočasne objave, vezane na to delo), zato je obravnava mladinske književnosti Branke Jurca s tematiko NOB v tokratnem članku zgolj parcialna, tovrstni del njenega opusa, ki ga odlikuje visoko etično sporočilo, da je trpljenje otrok med vojno realno, vendar zavržno dejanje, ki smo mu, žal, priča v vseh zgodovinskih obdobjih, tudi v sedanjem času, pa vsekakor vreden nadaljnjih raziskav, nemara še zlasti v okviru t. i. feministične literarne vede. Tako, kot je zapisal Miklavž Komelj (2009, str. 12), da je partizanstvo »treba na novo premisliti« velja enako za mladinsko književnost o NOB; mogoče je dozorel čas, da ponovno vzamemo v pretres tista literarna dela, ki sicer niso nastala med NOB, a NOB tematizirajo – mogoče vzbujajo v nas »identifikacijsko evforijo« (Komelj, 2009, str. 11), po drugi strani pa govorijo o večni in vedno znova aktualni temi, kot je trpljenje otrok med vojno, ki se ne bi smelo dogajati. Reprezentacija NOB v obravnavanem korpusu besedil je skladna s povojnim časom, v katerem so ta literarna dela nastala (1955–1986), čeprav seveda pri Branki Jurca ne gre za privrženost »partizanski brezi« (Repe, 2015, str. 110), oz. kaže na izrazito pozitivno naravnost do vrednot NOB – otroci so zavezniki partizanov in aktivistov Osvobodilne fronte, po svoje sodelujejo v boju proti okupatorju, so njegov aktivni del. Kljub temu pa ne gre za literaturo, ki bi ideološko spodbujala k oboroževanju otrok, njihovemu nasilnemu vedenju in maščevalnosti, zato je še toliko dragocenejše etično sporočilo te književnosti: otrokom se vojna ne bi smela dogajati, ni prav, da odrasčajo brez staršev, so zaprti, izpostavljeni nasilju in izgublajo življenja, prav pa je, da se njihovih žrtev ne pozabi.

Povzetek

Iz obširnega mladinskega opusa Branke Jurca je za obravnavo v tem prispevku izbranih sedem del, ki tematizirajo narodnoosvobodilni boj (NOB): *V pasti* (1955), *Gretec Kobilica* (1965), *Miško Poleno in njegov ognjeni krst* (1965), *Babičina pravljica* (1977), *Javka v starem čevlju* (1977), *Moj oče partizan* (1978) in *Kdaj so bili partizani veseli* (1986). Otroke v teh delih je mogoče razdeliti v dve skupini. V prvi so otroci, udeleženi v NOB, ki so partizani in kurirji oz. otroci ilegalcev. Soočeni so z vojnim dogajanjem – nasilno je poseglo v njihovo otroštvo, ki ga vojnim razmeram navkljub skušajo izživeti na svoj, otroški način, čeprav trpijo; ločeni so od svojih staršev,

21 Medtem ko se je v prozo za odrasle tematika 2. svetovne vojne in NOB v približno zadnjem desetletju nekako »vrnila« (npr.: Sebastijan Pregelj: *Beli konjiček*, 2023; Tone Partljič: *Strnišča: zgodbe o otrocih in vojni*, 2023; Nataša Konc Lorenzutti: *Senca brez človeka*, 2023; Branko Šömen: *Molitev za Jasenovac*, 2023; Veronika Simoniti: *Ivana pred morjem*, 2019; Drago Jančar: *In ljubezen tudi*, 2017; *To noč sem jo videl*, 2010; Mirana Likar: *Babuškin kovček*, 2017; Zdenko Kodrič: *Opoldne zaplešejo škornji*, 2011; seznam je povsem naključen in nikakor ni popoln), se to v mladinski prozi ni zgodilo – razen v nekaterih, redkih besedilih, npr. že v opombi 5 omenjenih besedil Toneta Parljiča in Dušana Šarotarja ter v mladinskem romanu Neli Kodrič: *Na drugi strani* (2004), kjer gre za fantastično potovanje v preteklost, in sicer v obdobje fašizma na Primorskem (za te podatke o najnovejši mladinski književnosti s tematiko 2. svetovne vojne se zahvaljujem prof. dr. Dragici Haramiji).

kar jih teži, še zlasti pogrešajo mater. Izpostavljeni so policijskemu preiskovanju, zasliševanju in nasilju. Podoba otrok, ki odraščajo v vojni, ni idealizirana: so nagajivi in neubogljivi, seveda prestrašeni, prizadeti in žalostni, pa tudi iznajdljivi, odgovorni in prezgodaj odrasli, saj se morajo vesti preudarno in zrelo. Izrazito opazno je, da je pomoč partizanom in Osvobodilni fronti za navedene otroške like samoumevna, kar je spričo njihove mladosti presenetljivo, vendar v funkciji oblikovanja pozitivne naravnosti do NOB; pri tem ne gre za ideološko prikazovanje herojskih otroških potez, temveč za otroke, ki skušajo preživeti v nasilnem času in prostoru tudi tako, da se skušajo vesti kot odrasli. V drugo skupino sodijo povojni otroci, ki poslušajo pripovedovanje o NOB: to je vnuk nekdanje aktivistke, sin nekdanjega ranjenega partizana, deček, ki je sam doma, ker so starši v službi. Ti otroci vojno poznajo zgolj iz pripovedovanja, doživljajo jo kot pravljico, vsi po vrsti uživajo v pripovedovanju o njej. Obravnavani del pisateljičinega opusa, ki ga odlikuje etično sporočilo, da je trpljenje otrok med vojno realno, vendar zavržno dejanje, ki smo mu, žal, priča tudi v sedanjem času, je vsekakor vreden nadaljnjih raziskav, nemara še zlasti v okviru t. i. feministične literarne vede.

Literatura

- Bernik, F. in Dolgan, M. (1988). *Slovenska vojna proza: 1941–1980*. Slovenska matica.
- Bohanec, F. (1989). Odtisi vojne v otroški oziroma mladinski slovenski literaturi. *Otrok in knjiga*, 16(27/28), 5–17.
- Borovnik, S. (2013). Značilnosti krajše proze slovenskih književnic. *Slavia Centralis*, 6(1), 59–69.
- Čeh Steger, J. (2014). Kratka proza Branke Jurca o ženskih usodah, taboriščnem peklu in odporu proti ponižanju: spremna študija. V Jurca, B., *Pot v svobodo: izbor kratke proze* (str. 275–315). Litera.
- Ferenc, T. (1993). Narodnoosvobodilni boj. V *Enciklopedija Slovenije*, knjiga 7 (str. 327). Mladinska knjiga.
- Hofman, B. (1978). *Pogovori s slovenskimi pisatelji*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Jurca, B. (1973). *Gregec Kobilica*. Partizanska knjiga.
- Jurca, B. (1974). *Ko zorijo jagode*. Mladinska knjiga.
- Jurca, B. (1976). *Špelin dnevnik*. Mladinska knjiga.
- Jurca, B. (1977a). *Babičina pravljica*. Borec.
- Jurca, B. (1977b). *Javka v starem čevlju*. Mladinska knjiga.
- Jurca, B. (1978). *Moj oče partizan*. Mladinska knjiga.
- Jurca, B. (1980). *V pasti*. Partizanska knjiga.
- Jurca, B. (1984). *Miško Poleno*. Mladinska knjiga.
- Jurca, B. (1986). *Kdaj so bili partizani veseli*. Borec.
- Koron, A. (2006). Intertekstualnost, rewriting in samocitiranje: Zgodbe s panjskih končnic Lojzeta Kovačiča. V Novak Popov, I. (ur.), *Slovenska kratka pripovedna proza. Obdobja. Metode in zvrsti*; 23 (str. 149–161). Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.

Literatura: leksikon. (2009). Cankarjeva založba.

Markovič, S. Ž. (1989). Pogojnost terminov »književnost NOB« ali »književnost s tematiko NOB«. *Otrok in knjiga*, 16(27/28), 71–74.

Matè M. (1994). Ob jubileju pisateljice Branke Jurca. V Jurca, B. *Ko zorijo jagode* (str. 209–212). Mladinska knjiga.

Narodnoosvobodilni boj. (30. 9. 2024). Wikinavedek. https://sl.wikiquote.org/wiki/Narodno-osvobodilni_boj

Potrč, I. (1969). Za podobo partizanskega kurirja. V *Tematika iz revolucije v sodobni mladinski književnosti, zbornik 7. Festivala Kurirček* (str. 1–5).

Repe, B. (2015). *S puško in knjigo: narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945*. Cankarjeva založba.

Slovenska književnost: leksikon. (1996). Cankarjeva založba.

Stanković, P. (2005). *Rdeči trakovi: reprezentacija v slovenskem partizanskem filmu*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Svetina, M. (1972). Trije osrednji motivi v mladinskih delih Kristine Brenkove, Branke Jurca in Ele Peroci. *Otrok in knjiga*, 1(1), 97–106.

Tucovič Sturman, V. (2025). *Literarni prostor v izbranih mladinskih delih Branke Jurca*. V tisku.

Zorman, B. (2010). Živjet će ovaj narod!: reprezentacija nacionalnih identitet v zgodnjem partizanskem filmu. V Sedmak, M. in Ženko, E. (ur.). *Razprave o medkulturnosti* (str. 311–331). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.